

**ΕΣΠΕΡΙΔΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΩΝ**

18 Οκτωβρίου 2016

Αθήνα

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

Ομότιμη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας της Επιστήμης

Πρόεδρος του Διεπιστημονικού Κέντρου Αριστοτελικών Μελετών

Εισαγωγικά

...Κυρίες, κύριοι...

Είναι μεγάλη τιμή και χαρά για εμένα να συμμετέχω σ' αυτή την εκδήλωση, όπου συντελείται ένα ιστορικό γεγονός. Η Ελληνική Αστυνομία και το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Ενώσεως Αστυνομικών έχουν λάβει την καινοτόμο πρωτοβουλία να διοργανώσουν για πρώτη φορά στα χρονικά της Αστυνομίας εσπερίδα με θέμα φιλοσοφικό, και δη με στόχο να τιμήσουν τον Μεγάλο Μακεδόνα φιλόσοφο Αριστοτέλη. Η ανακήρυξη από την UNESCO του 2016 ως «επετειακού έτους Αριστοτέλη» -η πρωτοβουλία για το οποίο ξεκίνησε από το Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών του ΑΠΘ το 2013 και πραγματοποιήθηκε με επιτυχία με την συνεργασία της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής για την UNESCO-έχει προσφέρει την ευκαιρία να διοργανωθούν εκδηλώσεις σε όλον τον κόσμο για να τιμήσουν τον μεγάλο Μακεδόνα φιλόσοφο, ο οποίος με το έργο του έχει επηρεάσει όσο κανένας άλλος την ιστορία της ανθρώπινης σκέψης.

Στο πλαίσιο αυτής της μεγάλης Επετείου, το “Διεπιστημονικό Κέντρο Αριστοτελικών Μελετών,” του ΑΠΘ διοργάνωσε στις 23-28 Μαΐου 2016 το Παγκόσμιο Συνέδριο “Αριστοτέλης 2400 Χρόνια”, το οποίο έχει αναγνωρισθεί ως η κορωνίδα όλων των εκδηλώσεων για το επετειακό έτος Παγκοσμίως. Αυτό που καθιστά αυτό το Παγκόσμιο Συνέδριο μοναδικό, είναι όχι μόνον το γεγονός, ότι έλαβε χώρα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο που φέρει το όνομά του, στα αρχαία Στάγειρα, τον τόπο όπου γεννήθηκε ο Αριστοτέλης, και στην αρχαία Μίεζα, τον τόπο όπου δίδαξε τον Μ. Αλέξανδρο, αλλά επίσης το γεγονός ότι οι κορυφαίοι Αριστοτελιστές από όλον τον κόσμο παρουσίασαν, ως προσκεκλημένοι ομιλητές, το έργο τους και ταυτόχρονα ένας εντυπωσιακός αριθμός από 250 μελετητές του Αριστοτελικού έργου από 40 χώρες, διαφορετικούς πολιτισμούς και παραδόσεις, ήρθαν να τιμήσουν με τις εργασίες τους τον Αριστοτέλη. Όλα αυτά προσέφεραν ένα εξαιρετικό παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να λειτουργήσει ο Αριστοτέλης ως μία διανοητική δύναμη που ενώνει τους λαούς.

Όπως τόσο εύστοχα τόνισε ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Martin Schulz, στον βιντεοσκοπημένο χαιρετισμό που απηύθυνε στην εναρκτήρια τελετή του Συνεδρίου, «Τα διδάγματα που παίρνουμε από το έργο του Αριστοτέλη έχουν όλο και περισσότερο ενδιαφέρον, ακόμη και για τους σύγχρονους φιλοσόφους, επιστήμονες και ακόμη και πολιτικούς, διότι αντιμετωπίζουμε παγκοσμίως όλο και πιο σύνθετες προκλήσεις. Έχουμε ακόμη πολλά να μάθουμε από τον πατέρα της Λογικής, αλλά ειδικά εμείς οι Ευρωπαίοι

αισθανόμαστε μία βαθύτερη σύνδεση με τον φιλόσοφο. Το έργο του έχει διαμορφώσει την ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και αποτελεί ένα ανεκτίμητο κομμάτι της κοινής Ευρωπαϊκής μας κληρονομιάς». Και κατέληξε με τα εξής λόγια: «Ειδικά σε μια εποχή όπου πολλοί εστιάζουν σ' αυτά που μας χωρίζουν, είναι καθήκον μας να υπερασπιστούμε και να προβάλλουμε την κοινή μας κληρονομιά».

*

Πράγματι, ο Αριστοτέλης ο Μακεδόνας φιλόσοφος, γιος του Νικόμαχου και της Φαιστιάδος, που γεννήθηκε στα Στάγειρα της Χαλκιδικής το 384 π.Χ., ο Μαθητής του Πλάτωνα και δάσκαλος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, είναι ο φιλόσοφος που είχε μία μοναδική επίδραση στην ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος. Είναι ο φιλόσοφος που ασχολήθηκε με μια εκπληκτική ποικιλία θεμάτων και συνέγραψε ένα έργο ογκωδέστατο, το οποίο κάλυπτε όλους τους βασικούς, με τα σημερινά δεδομένα, κλάδους της φιλοσοφίας και των επιστημών. Στα 62 χρόνια που έζησε (384-322 π.Χ.) συνέγραψε πάνω από 150 πραγματείες, από τις οποίες έχει σωθεί μόνον το 1/5. Είναι, τέλος, ο φιλόσοφος, ο οποίος έχει επηρεάσει με το έργο του τον Ελληνιστικό κόσμο, την Αραβική φιλοσοφία, το Βυζάντιο, τη Μεσαιωνική Ευρώπη και τον νεότερο Δυτικό κόσμο. Ύστερα από μία πορεία είκοσι-τεσσάρων αιώνων, ο Αριστοτέλης συνεχίζει να είναι παρών στον Δυτικό πολιτισμό, και να αποτελεί κομμάτι της πολιτιστικής του κληρονομιάς.

*

Όσον αφορά, τώρα, το θέμα το οποίο έχω επιλέξει να παρουσιάσω στη σημερινή εκδήλωση, «Αριστοτέλης και Δημοκρατία», θα ήθελα να ξεκινήσω λέγοντας, ότι ο Αριστοτέλης είναι, εκτός από όλα όσα ήδη ανέφερα, και ο θεμελιωτής της πολιτικής επιστήμης και ο πρώτος συστηματικός συνταγματολόγος. Το έργο του απετέλεσε το θεμέλιο για τα περισσότερα καθεστώτα του Δυτικού τουλάχιστον κόσμου, στην Ευρώπη και κατ' επέκταση στην Αμερική.

Έχει επίσης σημασία να τονίσουμε, ότι στον Αριστοτέλη Πολιτική και Ηθική δεν διαχωρίζονται. Και οι δύο συνδέονται άμεσα με το δίκαιο, τον Νόμο και την κοινωνία.

Έτσι, τόσο η Πραγματεία του *Πολιτικά*, όσο και τα *Ηθικά Νικομάχεια* και *Ηθικά Ευδήμεια*, ανήκουν στον τομέα της πρακτικής φιλοσοφίας. Στα *Ηθικά Νικομάχεια* ο φιλόσοφος χαρακτηρίζει την πολιτική επιστήμη ως την ύψιστη στην περιοχή του πρακτικού λόγου, διότι έχει ως στόχο της να εξασφαλίσει την «ευδαιμονία» της κοινωνίας στο σύνολό της.

Ποιο είναι όμως το άριστο πολίτευμα, το οποίο θα επιτύχει αυτόν τον στόχο;

Το θέμα αυτό το πραγματεύεται ο Αριστοτέλης στην Πραγματεία του *Πολιτικά*, η οποία αποτελείται από 8 βιβλία. Το έργο αυτό, καθώς και η *Αθηναίων πολιτεία*, η οποία δυστυχώς δεν ολοκληρώθηκε, αποτελούν ένα εξαιρετικό δείγμα πολιτικής φιλοσοφίας και πολιτειολογίας. Ταυτόχρονα προσφέρουν έναν πλούτο πληροφοριών που συνέλεξε ο φιλόσοφος σχετικά με 150 πολιτεύματα της εποχής του, με απώτερο στόχο να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του «άριστου πολιτεύματος».

Με βάση το υλικό αυτό ο Σταγειρίτης διακρίνει τρία είδη «ορθού πολιτεύματος»: την *Βασιλεία*, την *Αριστοκρατία* και την *Πολιτεία*, και αντιστοίχως τρία είδη

αποκλίνοντος/παρεκβατικού πολιτεύματος: την *Δημοκρατία*, την *Ολιγαρχία* και την *Τυραννίδα*.

Και εδώ ακριβώς βρίσκεται όλο το ενδιαφέρον του θέματος, το οποίο έχει προκαλέσει μακρότατες συζητήσεις και έχει οδηγήσει κάποιους να υποστηρίζουν, ότι ο Αριστοτέλης δεν ήταν υπέρ της Δημοκρατίας, εφόσον την χαρακτήρισε ως ένα αποκλίνον/παρεκβατικό πολίτευμα, ενώ δηλώνει ταυτόχρονα την προτίμησή του για την *Πολιτεία* την οποία προκρίνει ως το «άριστο πολίτευμα»: «ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύεται συμφέρον, καλεῖ τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν Πολιτεία» (*Πολιτικά* III, 7, 1279a38)

Θα ήθελα, λοιπόν, να εστιάσω στο σημείο αυτό, ώστε να προσπαθήσω να δείξω, στηριζόμενη στα ίδια τα Αριστοτελικά κείμενα, αλλά και στις γνώμες σημαντικών μελετητών του Αριστοτελικού έργου, ότι αυτό που προτείνει ο Σταγειρίτης ως «άριστο πολίτευμα», δηλαδή η *Πολιτεία* έχει όλα τα ουσιώδη χαρακτηριστικά αυτού που εννοούμε σήμερα με τον όρο Δημοκρατία.

Ας δούμε όμως τώρα, γιατί ονομάζει ο Αριστοτέλης την Δημοκρατία αποκλίνον/παρεκβατικό πολίτευμα. Θα πρέπει κατ' αρχήν να λάβουμε υπόψη μας ότι ο Σταγειρίτης φιλόσοφος προέβη σ' αυτές τις αναλύσεις και χαρακτηρισμούς έχοντας στο νου του την κατάσταση που επικρατούσε στην εποχή του και στον τρόπο, με τον οποίο λειτουργούσαν τότε τα πολιτεύματα. Με βάση, λοιπόν, την δική του εκτίμηση για την τότε κατάσταση των Δημοκρατιών και των Ολιγαρχιών, εκτιμά ότι, τόσο η Ολιγαρχία όσο και η Δημοκρατία είναι αποκλίνοντα πολιτεύματα, εφόσον και οι δύο θεωρούν δίκαιο αυτό το οποίο είναι δίκαιο μόνον μέσα από τη δική τους οπτική. Συγκεκριμένα, οι μεν ολιγαρχικοί θεωρούν ότι η εξουσία θα πρέπει να διανέμεται με κριτήριο τον πλούτο των πολιτών, οι δε δημοκρατικοί θεωρούν ότι κριτήριο για την απόδοση της πολιτικής εξουσίας θα πρέπει να είναι η εκ γενετής ελευθερία. Το αποτέλεσμα αυτών των δύο αντιλήψεων είναι το εξής: στις ολιγαρχίες οι πλούσιοι που κατέχουν την εξουσία στην πόλη στερούν σε μεγάλο βαθμό από το πλήθος των φτωχών την δυνατότητα για πολιτική συμμετοχή, ενώ στις δημοκρατίες το πλήθος των φτωχών που ελέγχουν το πολίτευμα προβαίνει στην κατάσχεση της περιουσίας των πλουσίων.

Το γενικό συμπέρασμα, λοιπόν, στο οποίο καταλήγει ο Αριστοτέλης είναι ότι, εάν η εξουσία περάσει αποκλειστικά είτε στα χέρια των φτωχών, είτε στα χέρια των πλουσίων, αυτό θα οδηγήσει σε μια Τυραννίδα, δηλαδή σε ένα καθεστώς που δεν διέπεται από νόμους.

Για να δούμε όμως τί προτείνει ο ίδιος ο Αριστοτέλης ως «ορθό πολίτευμα».

Έχοντας επισημάνει τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της ολιγαρχίας και δημοκρατίας καταλήγει στην πρόταση για μία σύνθεση από την οποία θα προκύψει το «ορθό πολίτευμα», αυτό που αποκαλεί «με το κοινό όνομα σε όλα τα πολιτεύματα, δηλαδή *πολιτεία*» (*τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν*, *Πολιτικά* III, 7, 1279a38). Προτείνει, λοιπόν, ότι στο ορθό πολίτευμα μπορεί να οδηγηθεί ο νομοθέτης, μόνον εφόσον καταφέρει να συγκερνάει την αίσθηση της ελευθερίας του δημοκρατικού πολιτεύματος με την ιδέα της ολιγαρχίας, που

λέει ότι την εξουσία πρέπει να την κερδίσει κανείς επάξια, έτσι ώστε να αποφευχθεί το μονοπώλιο της εξουσίας από το πλήθος.

Τα στοιχεία αυτά εμπλουτίζονται με την άποψη του Αριστοτέλη ότι το «ορθό πολίτευμα», είναι αυτό το οποίο φροντίζει να δημιουργεί πολίτες ενάρετους και, ως συνέπεια, ευδαιμόνες. Και, βέβαια, το ορθό πολίτευμα δίνει την εξουσία σε ενάρετους ανθρώπους, σε ανθρώπους που διαθέτουν αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει «πολιτική αρετή».

Πώς θα επιτύχουμε όμως την «πολιτική αρετή»;

Εδώ υπεισέρχεται η ιδέα της *μεσότητας*, η οποία κατέχει κεντρική θέση, τόσο στην Ηθική, όσο και στην Πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Στην ηθική, ο φιλόσοφος βλέπει την μεσότητα ως υπέρβαση των παθών. Για να επιτύχουμε το αγαθό και τελικά την ευδαιμονία, τα πάθη πρέπει να βρίσκονται σε λογικό έλεγχο και το επιθυμητικό να βρίσκεται σε συμφωνία με τον ορθό λόγο. Θα πρέπει η αρετή να κυριαρχεί στις ορμές και στα ένστικτα, ώστε να επιτύχουμε το *μέτρον*, την μεσότητα ανάμεσα στα δύο άκρα: την έλλειψη και την υπερβολή. Ένας από τους πιο γνωστούς ορισμούς της αρετής που δίνει ο Σταγειρίτης είναι ο εξής: «*ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν*».

Στην πολιτική ο Αριστοτέλης συνδέει τη μεσότητα με την αναζήτηση της «άριστης πολιτείας». Όπως είδαμε, δεν θα πρέπει η άριστη *Πολιτεία* να είναι ούτε ολιγαρχική ούτε οχλοκρατική, αλλά δημοκρατική. Η μεσότης θα πρέπει ακόμη να είναι απαραίτητος οδηγός στο θέμα της κατανομής του πλούτου, όπου είναι ανάγκη να αποφεύγεται η υπερβολή της ανισότητας ανάμεσα στους πλούσιους και φτωχούς—κάτι το οποίο στις ημέρες μας έχει αποτύχει παταγωδώς σε παγκόσμια κλίμακα—αλλά και το θέμα της κατανομής των αρχών και αξιωμάτων. Στα Πολιτικά (IV,1, 1289a 17-20) ο Αριστοτέλης δίνει έναν εξαιρετο ορισμό του Πολιτεύματος «*Πολιτεία μὲν γὰρ ἔστι τάξις ταῖς πόλεσιν ἢ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέμηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς Πολιτείας καὶ τί τὸ τέλος ἐκάστης κοινωρίας ἐστίν*».

Γενικά, θα πρέπει να πούμε, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος προτείνει ένα πολιτικό σύστημα, όπου η γνώμη των πολλών είναι πιο σημαντική από τη γνώμη του ενός. Στα *Πολιτικά* III, 11, μάλιστα, κάνει την εξής εντυπωσιακή παρατήρηση: «οι πολλοί, οι οποίοι ως άτομα δεν είναι άριστοι, παρ' όλα αυτά μπορούν, αφότου έχουν συγκεντρωθεί μαζί, να είναι καλύτεροι από λίγους άριστους, όχι ατομικά αλλά συλλογικά» (1281a 40-44). Αυτό το δικαιολογεί ο Αριστοτέλης ως εξής: «Εφόσον είναι πολλοί» μας λέει ο Αριστοτέλης, «ο καθένας μπορεί να έχει κάποιο μερίδιο αρετής και ακριβέστερα *φρονήσεως* και, όταν συγκεντρώνονται μαζί, το πλήθος είναι ακριβώς όπως ένα ανθρώπινο ον, με πολλά πόδια, χέρια και αισθήσεις, και παρομοίως για τα γνωρίσματα του χαρακτήρα τους και τη *διάνοιαν*» (1281b 4).

Εδώ βέβαια γεννιέται το ερώτημα: Μπορεί πάντα το πλήθος να είναι σοφότερο ενός ενάρετου και σώφρονα ανθρώπου;

Ο Αριστοτέλης απαντά, ότι για να συμβεί αυτό θα πρέπει να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις: Η *Πολιτεία* είναι το άριστο πολίτευμα για μια πόλη, υπό ορισμένες συνθήκες: Μία από αυτές είναι ότι θα πρέπει η πόλη να έχει όχι μόνον έναν ή δύο, αλλά έναν μεγάλο αριθμό ενάρετων πολιτών.

Ας δούμε τώρα κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά της *Πολιτείας*, όπως την προσδιορίζει ο Αριστοτέλης:

Το πρώτο βασικό χαρακτηριστικό είναι η αξία και η υπεροχή του Νόμου έναντι οιαδήποτε ανθρώπου: Στο κεφάλαιο III, 11 των *Πολιτικών* ο Αριστοτέλης υποστηρίζει: «τίποτα δεν είναι τόσο προφανές όσο ότι οι νόμοι, όταν έχουν θεσπισθεί σωστά, πρέπει να κυριαρχούν, και ότι ο άρχοντας, είτε είναι ένας είτε πολλοί, πρέπει να κυριαρχεί μόνο επί εκείνων των θεμάτων τα οποία οι νόμοι δεν μπορούν να διευθετήσουν με ακρίβεια» (1282b1). Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι συναφές με το πρώτο: Αναφέρεται στην αξία της συνταγματικής διακυβέρνησης, η οποία αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των γενικών συμφερόντων και αφενός προϋποθέτει την κυριαρχία του Νόμου, αφετέρου δε τη στήριξη της εξουσίας επάνω στη θέληση του λαού.

Εδώ αξίζει να επισημάνουμε τα ακόλουθα επί μέρους χαρακτηριστικά της Δημοκρατικής *Πολιτείας*, όπως την συνέλαβε ο Αριστοτέλης. Στα Πολιτικά, κεφ. Ζ ο φιλόσοφος παρατηρεί τα εξής: «Βάση του Δημοκρατικού Πολιτεύματος είναι να εκλέγονται όλοι οι άρχοντες από όλους τους πολίτες. Να γίνονται άρχοντες όλοι μεν του κάθε πολίτη και κάθε πολίτης εκ περιτροπής, άρχων όλων των πολιτών». Επίσης, «Έτσι κατακτάται η βασική αρχή της Δημοκρατίας που είναι η ελευθερία. Κύριο χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι ότι κάθε πολίτης γίνεται εκ περιτροπής άρχων και αρχόμενος, και διοικών και διοικούμενος, και κυβερνών και εκτελεστής...».

Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνούμε, ότι, όχι μόνον στις ηθικές του πραγματείες αλλά και στα *Πολιτικά*, ο Αριστοτέλης δίνει ιδιαίτερη σημασία στις ηθικές αξίες: Ο ελεύθερος πολίτης επιζητεί το αγαθόν. Αυτό συνίσταται στην τέλεση των κοινωνικών και πολιτικών του καθηκόντων, τα οποία πρέπει να διέπονται από την φρόνηση, ώστε να μπορεί να διακρίνει το καλό από το κακό. Έννοιες, όπως αρετή, ευδαιμονία, σωφροσύνη, φιλία, μεσότης είναι εξαιρετικά σημαντικές για το ηθικο-πολιτικό μοντέλο του φιλοσόφου.

*

Θα θέσω τώρα το ερώτημα:

Μπορεί να μας φανεί σήμερα χρήσιμη η ηθική και πολιτική φιλοσοφία του Σταγειρίτη φιλοσόφου; Η απάντηση, με βάση τα όσα ανέπτυξα, νομίζω ότι καθίσταται προφανής: Βεβαίως, μπορεί, ιδιαίτερα μάλιστα σήμερα που βιώνουμε σε παγκόσμια κλίμακα, τόσο στα πολιτικά συστήματα, όσο και στην κοινωνία μία κρίση αξιών.

Ποια θα πρέπει να είναι η στάση μας σήμερα;

Ακολουθώντας τον Αριστοτέλη, πρέπει πρώτα να προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα, “ποιος είναι ο άριστος βίος;” Η απάντηση που θα δώσουμε, όπως μας έδειξε ο Σταγειρίτης, θα εξαρτηθεί από τον ορισμό που θα επιλέξουμε για τον άνθρωπο. Ποια δηλαδή από τις ιδιότητες του ανθρώπου τον χαρακτηρίζει ως άνθρωπο και τον κάνει να διαφέρει από τα άλλα έμβια όντα; Θα συμφωνήσουμε με τον Σταγειρίτη, ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῷον λογικόν και πολιτικόν» (*Πολιτικά*, I. 2, 1253a 1-3), ότι δηλαδή ο άνθρωπος από τη φύση του διέπεται από τον ορθό λόγο και αποκτά το νόημά του μόνον

μέσα στο κοινωνικό σύνολο, ή θα επιλέξουμε να τον ορίσουμε σύμφωνα με όσα κυριαρχούν στις μέρες μας, με ένα μόνον χαρακτηριστικό ως «*homo economicus*» ή ως «*homo technicus*»;

Το ερώτημα είναι κρίσιμο στην εποχή που ζούμε της παγκοσμιοποίησης —με όλα τα αρνητικά της χαρακτηριστικά— και του τεχνοκρατικού πολιτισμού, και κυρίως σε κοινωνίες όπως η δική μας, όπου βιώνουμε μία βαθιά οικονομική κρίση, η οποία βέβαια έχει άμεση επίπτωση σ' αυτό το οποίο θα έπρεπε να είναι κατά τον Αριστοτέλη, σκοπός του πολιτεύματος, δηλαδή η ευδαιμονία των πολιτών.

Η πρότασή μου είναι η εξής: Αν ακολουθήσουμε τον Σταγειρίτη φιλόσοφο, τότε έχουμε μια ελπίδα να βρούμε κάποια λύση. Δεν πρέπει να λησμονούμε, ότι ο ίδιος μας μίλησε για την αρετή με οδηγό πάντα τον ορθό λόγο, σε συνδυασμό με τις έννοιες της μεσότητας, της σωφροσύνης, της φιλίας της δικαιοσύνης, της ελευθερίας, αλλά και της ανάγκης υπακοής στον Νόμο, ο οποίος είναι πάνω από το άτομο και την κοινωνία. Όλα αυτά είναι συστατικά της ορθής *Πολιτείας*, σκοπός της οποίας είναι το εὖ ζῆν των πολιτών (“...ἢ πόλις ὑπάρχει χάριν τοῦ εὖ ζῆν», I, 2, 1252b 29).

Επομένως, εάν θέλουμε να επιτύχουμε τον στόχο του ευδαίμονα βίου, θα μας βοηθήσει πολύ, τόσο εμάς ως απλούς πολίτες, όσο και τους πολιτικούς μας, αν μελετήσουμε με προσοχή και λάβουμε σοβαρά υπόψη μας τις διδαχές του Αριστοτελικού έργου, ο ακρογωνιαίος λίθος του οποίου είναι η σύνδεση του πολιτικού βίου με τον ηθικό βίο και των δύο με τον θεωρητικό βίο. Αυτόν τον δύσκολο στόχο μπορούμε να τον επιτύχουμε μέσα από την Παιδεία. Αυτή είναι που θα συμβάλει τα μέγιστα στη δημιουργία πολιτών και πολιτικών με τα χαρακτηριστικά που μας έχει περιγράψει ο Σταγειρίτης.

Να, λοιπόν, γιατί οι ιδέες που ανέπτυξε ο Αριστοτέλης, 2.400 χρόνια πριν, τον καθιστούν έναν οικουμενικό και διαχρονικό φιλόσοφο. Έναν φιλόσοφο ο οποίος μπορεί να μας βοηθήσει να αντιμετωπίσουμε σύγχρονα προβλήματα στον χώρο της ηθικής και πολιτικής μας ζωής, στην προσπάθειά μας να πραγματώνουμε κάθε μέρα την Δημοκρατία στους χαλεπούς αυτούς καιρούς που ζούμε.